

MARIJANA MAKSIMOVIĆ,
NADA NOVAKOVIĆ

UPRAVLJANJE LJUDSKIM RESURSIMA U EU: OBRAZOVANJE I MIGRACIJE

Značaj ljudskih resursa, poslednjih nekoliko decenija je u porastu, kako u razvijenim zemljama, tako i u onim manje razvijenim. Pošto EU obuhvata zajednicu 28 zemalja, različitog stepena ekonomskog razvoja, uloga i značaj ljudskih resursa je veoma izražena u njoj. U sklopu ljudskih resursa, obrazovanje predstavlja centralnu stavku lične i profesionalne orijentacije. Iako je toliko značajno, obrazovanje je još uvek neusklađeno s potrebama mnogih pojedinačnih tržišta, ali i tržišta radne snage EU gledano u celini. Neki od razloga za to su promene u načinu rada uslovljene IT tehnologijama, zatim, promene koje su dovele do prelaska s tradicionalnih industrijskih oblasti na one industrijske oblasti uslovljene razvojem novih tehnologija, kao što su biotehnologija, nanotehnologija, kvantne nauke, ali i digitalizacija. Jedna od novina druge decenije XXI veka, jesu migratorna kretanja, koja su imala svoj najjači intenzitet u 2015. godini. Njihov uticaj na tržište rada EU, ali i pojedinačnih zemalja ove zajednice, svodio se na jedno: ona zanimanja koja su nedostajala u strukturi tih zemalja, popunjena su migrantima koji su imali potreban nivo obrazovanja. Međutim, ostaju da se vide i određene novine, kao što je, na primer, evropska inicijativa za studentske kartice.

Ključne reči: ljudski resursi, EU, obrazovanje, migranti, socio-ekonomska prava zaposlenih

Dr Marijana Maksimović, naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu.

Dr Nada Novaković, naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu. Rad je rezultat istraživanja na projektu: "Strukturne, društvene i istorijske promene srpskog društva u kontekstu evropskih integracija i globalizacije"(179039) koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, 2011â2019.

URAVLJANJE LJUDSKIM RESURSIMA I OBRAZOVANJE U EU

Realizacija ne tako nove ideje o ujedinjenju Evrope, prošla je kroz razne faze, da bi danas opstajala kao Evropska unija (EU), zajednica 28 zemalja (EU28), sa novim kandidatima u “čekaonici”. Ova i ovakva EU, uspeła ideja mudrih ljudi, veliko tržište otelotvorenje je jedinstva različitosti. Mnoštvo kultura, tradicija, pa i suprotnosti, zahteva dosledno negovanje zajedničkih vrednosti. Prvobitna “Mala Evropa”, nije više tako mala, a Savet koji čine države članice, postao je glavni centar odlučivanja i podsticaja integracije na političkom nivou. Ugovorom iz Mastrihta (stupio na snagu 1993) zaokružena je evolucija EEZ u ekonomsku i monetarnu uniju, odnosno jedinstveno tržište. Osim toga, isti Ugovor, uveo je pojam evropskog građanina (građanstvo).¹ Po pitanju zaposlenosti i obrazovanja, nacionalne politike su izuzetno značajne, kao i njihovo usklađivanje sa politikom EU28.

Uprkos tome što je veoma značajno, obrazovanje još uvek nije usklađeno u potpunosti s potrebama tržišta radne snage u EU28, ali i pojedinih tržišta zemalja članica. Razlozi za to mogu biti različiti, na primer, promene u načinu rada nastale usled razvoja IT tehnologija, usled prelaska s tradicionalnih industrijskih oblasti na one oblasti koje uključuju nanotehnologiju, kvantne nauke i digitalizaciju. U tom kontekstu je Evropska unija na samitu u Lisabonu 2000. godine, postavila ambiciozan plan da postane najdinamičnija i najkonkurentnija privreda zasnovana na znanju, potpuno se uklapajući u civilizacijski kontekst “ekonomija znanja”.²

Kada su u pitanju ljudski resursi, njihova uloga i značaj su veoma veliki. Ona se ogleda kroz Strategiju Evrope 2020 (*Europe 2020 strategy*), koja predstavlja program za rast i zapošljavanje, naglašava održiv i inkluzivan rast, prevazilaženje strukturnih slabosti u ekonomiji EU, poboljšanje konkurentnosti i produktivnosti i promoviše održivu socijalnu tržišnu ekonomiju. Prema ovoj Strategiji, tri prioriteta Evrope 2020 su: *pametna rast* (razvoj ekonomije zasnovan na znanju i inovacijama), *održiva rast* (promovisanje ekonomičnog, zelenog i konkurentnog ekonomskog resursa) i *inkluzivna rast* (podsticanje ekonomske zaposleno-

¹ Pojam građanstva nije isto što i državljanstvo. Ugovorom iz Mastrihta, “evropski građani” dobili su privilegiju da se smatraju građanima EU, tako da se mogu nesmetano nastanjivati i kretati u zemljama članicama, imaju aktivno i pasivno biračko pravo na lokalnim izborima i izborima za Evropski parlament i pravo podnošenja peticija institucijama EU. Videti: Duško Lopandić, *Evropska unija i Srbija, novo vreme i novo okruženje*, Evropski pokret, Beograd. 2017, str. 39.

² Biljana Jovanović-Gavrilović, “Ljudski kapital: teorijsko metodološki pristup i empirijska analiza na primeru Evropske unije i Srbije”, *Srbija i svet, izazovi razvoja i integracija* (ur. Snežana Grk), Institut društvenih nauka, Beograd, 2015. str. 43-44.

sti koja pruža ekonomsku, socijalnu i teritorijalnu koheziju). Ova tri prioriteta se međusobno pojačavaju; oni nude viziju društvene tržišne ekonomije Evrope za 21. vek. To se vidi kroz njene ciljeve da 75% ljudi uzrasta od 20–64 godine bude radno aktivno, da će u istraživanje i razvoj (R&D) biti uloženo 3% BDP-a EU, da stopa ranog napuštanja škole bude ispod 10%, da bude najmanje 40% ljudi u dobi od 30–34 godine koji su završili visoko obrazovanje, da se broj onih ljudi koji su na pragu socijalne isključenosti i siromaštva smanji na oko 20 miliona. Osim toga cilj EU je da razvija i unapređuje digitalno društvo i podstiče energetske efikasnost.³

Za ekonomiju znanja su važni ljudski resursi, a za njih je danas svakako najvažnije obrazovanje koje predstavlja pokretač ekonomskog rasta, ali pruža i mogućnosti za lični razvoj svakog građanina. Osim toga, kvalitetno obrazovanje povećava socijalnu koheziju, istraživanje i inovacije, a doprinosi i otvaranju novih radnih mesta i društvenoj pravednosti. Cilj je da svaki mladi čovek u EU dobije najbolje obrazovanje, kako bi mogao da pronađe posao širom kontinenta. Stoga, u EU odlazak u druge zemlje na učenje i studiranje treba da postane standard, da diplome obrazovnih institucija budu priznate širom EU, poznavanje dva jezika, pored maternjeg jezika, da postane norma, ali i da pristup visokoškolskom obrazovanju ima svako bez obzira na socio-ekonomsku situaciju. Osim politika u obrazovanju i obuci, podrške reformama država članica kroz evropski semestar, stvaranje toga će pomoći ljudima da imaju snažan osećaj identiteta kao Evropljanina.

Evropska komisija radi na stvaranju evropskog obrazovnog prostora kroz dva paketa mera. Prvi paket mera odnosi se na kompetencije za celo životno učenje, digitalne veštine i zajedničke vrednosti i inkluzivno obrazovanje. Drugi paket mera se odnosi na izgradnju evropskog obrazovnog prostora kroz ojačan Erasmus program, saradnju evropskih univerziteta i evropskih studentskih kartica, bolji izbor evropskih fondova, odredbe o predškolskom obrazovanju i vaspitanju, automatskom uzajamnom priznavanju diploma i perioda učenja u inostranstvu, ali i poboljšanje nastave i učenje jezika.⁴ Obrazovni sistemi funkcionišu na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou (vertikalna interakcija). Unutar

³ European Commission, Brussels, 3.3.2010 COM, (2010)2020, Communication from the Commission Europe 2020, A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%200007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>, 5.6.2019.

⁴ European Commission, European Education Area, https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area_en, 5.6.2019.

njih, same škole funkcionišu kao zasebne organizacije, te se tako povezuju jedna sa drugom (horizontalna interakcija)⁵ Na primer, inkluzivno i visokokvalitetno obrazovanje na svim nivoima, obuhvata evropske zajedničke vrednosti, a to su ljudsko dostojanstvo, sloboda, demokratija, jednakost, vladavina prava i poštovanje ljudskih prava uključujući i prava manjina. Zajedničkim vrednostima postiže se cilj jače nacionalne demokratije, a time se jača sama EU. Osim toga, kontinuirano se radi na jačanju borbe protiv populizma, ksenofobije, nacionalizma i širenja lažnih vesti.⁶

Međutim, u domenu visokoškolskog obrazovanja, novinu predstavlja evropska inicijativa za studentske kartice koja treba da omogući svakom studentu da se lako i sigurno identifikuje i registruje elektronskim putem na visokoškolskim institucijama u okviru EU, kada se seli u inostranstvo na studije. Ovo je nov korak u jačanju mobilnosti i razmene studenata u EU, koji promovise učesće studenata u obrazovnim i kulturnim aktivnostima u skladu sa vizijom evropskog obrazovnog prostora. Ova inicijativa ima za cilj da do 2021. godine, sve visokoobrazovne institucije koje će učestvovati u *Erazmus + 2021* programu primene elektronsku karticu, a da kartica do 2025. bude dostupna svima u EU. Ova kartica treba da bude garant sigurne razmene informacija o učenicima, ali i da omogućiti nesmetan prelazak s jedne visokoškolske ustanove u drugu. Ona omogućava i *on line* pristup kursevima i uslugama na visokoškolskim ustanovama. One treba da omoguće i virtuelnu mobilnost i kombinovano učenje, a za uzvrat dobija se veći izbor programa koje studenti mogu da biraju. Time bi se smanjile administrativne procedure, ali i opterećenje institucija visokog obrazovanja. Prednosti Evropske inicijative za studentske kartice imaju i studenti (olakšana mobilnost, lakši pristup materijalima, neposredan pristup uslugama na univerzitetu, poput širom EU), i institucije visokog obrazovanja (lakše upravljanje procesom mobilnosti elektronskim putem, elektronska identifikacija studenta, smanjena administrativna opterećenja studentske mobilnosti).⁷ Ovo dalje doprinosi olakšanom sprovođenju obrazovnih inicijativa studentima, ali i obrazovanim profesionalcima čime raste mogućnost obrazovanja i obuke što je od najveće važnosti za EU. Takođe, čini i EU privlačnijom za strane studente i buduće talentovane zaposle-

⁵ The final report and thematic outputs of the ET2020 working groups schools, <https://www.schooleducationgateway.eu/downloads/Governance/2018-wgs6-Full-Final-Output.pdf>, 5. 6. 2019.

⁶ European Commission, Council Recommendation on Common values Inclusive Education and the European Dimension of teaching, Internet, https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/council-recommendation-on-common-values-inclusive-education-and-the-european-dimension-of-teaching_en, 5.6.2019.

⁷ European Commission, European Student Card Initiative, https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-student-card-initiative_en, 5.6.2019.

ne. Inače, sam kraj XX veka doneo je pojačano proučavanje teme upravljanja talentima.⁸

Postoje još dva značajna pitanja u okviru EU, a to su politika EU u oblasti obrazovanja odraslih i politika međunarodne saradnje i političkog dijaloga. Naime, obrazovanje odraslih obuhvata čitav niz formalnih, neformalnih i aktivnosti učenja (opštih i stručnih) koje preduzimaju odrasli u cilju dobijanja posla ili daljeg razvoja. Ovo je neophodno kako bi pojedinci ostali konkurentni, kako bi se prilagodili potrebama tržišta rada, uzeli učešće u digitalizovanim ekonomijama, ali i dali svoj doprinos socijalnoj inkluziji. Alati koje EU koristi ovom prilikom su Preporuka o putevima usavršavanja, u sklopu Evropskog kvalifikacionog okvira (EKF), Radna grupa ET 2020, Mreža nacionalnih koordinatora, Evropska platforma za obrazovanje odraslih u Evropi (EPALE).⁹ Sledeće pitanje, međunarodna saradnja ima pet prioriteta i to su: unapređenje EU kao centra izvrsnosti u obrazovanju i obuci; podrška partnerskim zemljama EU u naporima za modernizaciju; promovisanje boljeg razumevanja i zajedničkih vrednosti između naroda i kultura; podrška državama članicama i njihovim institucijama visokog obrazovanja u naporima ka internacionalizaciji; kao i poboljšanje kvaliteta usluga i ljudskih resursa u EU kroz komparaciju, učenje i dobru praksu. U skladu sa tim, politički dijalog treba da utre put za povećanu saradnju i mobilnost između EU i partnerskih zemalja.¹⁰ Tako EU postaje konkurentnija za privlačenje stranih studenata, odnosno talenata iz celog sveta.

Kako je obrazovanje jedno od osnovnih prava pojedinca, zemlje članice su osetile potrebu da povećaju kvalitet i efikasnost obrazovanja i razviju pristup učenja u svim fazama života. Lisabonska strategija je bila neka vrsta prekretnice u pitanju obrazovanja, a postoji i nekoliko politika obrazovanja koje se naročito ističu, a to su obrazovanje za sve, pružanje informacija o obrazovanju i otvorenost prema ostatku sveta i multikulturalizam. Ovo je bila osnova za rad na kvalitetu obrazovanja (na svim nivoima i u svim vidovima), osnova za doživotno učenje (sve zemlje članice treba da rade na njemu), sadržaju (sve zemlje članice da rade na pregledu osnovnih veština mladih ljudi), otvorenosti (otvaranje jedne zemlje prema drugoj u oblasti obrazovanja), efikasnosti (prilikom korišćenja resur-

⁸ Marijana Maksimović, "Međunarodni menadžment ljudskih resursa i potražnja za talentima", *Srbija i svet, izazovi i iskušenja* (ur. Snežana Grk) Institut društvenih nauka, Beograd, 2017, str. 110.

⁹ European Commission, Education policy in the field of adult learning, https://ec.europa.eu/education/policies/eu-policy-in-the-field-of-adult-learning_en, 3.6.2019.

¹⁰ European Commission, Policy dialog with specific regions and countries around the world, https://ec.europa.eu/education/policies/international-cooperation/policy-dialogue-specific-regions-and-countries-around-world_en, 3. 6. 2019.

sa, investicije ispravno usmerene) kako bi se uspostavio transparentni obrazovni sistem u EU.

Prisutno je i shvatanje da je potrebno povećati mogućnosti zapošljavanja mlade populacije, jer se ona smatra ugroženom, te postoje preporuke da se radi na tome. EU ima različite programe kojima sprovodi navedeno, a to su "COMETT" 1987, Erasmus – ima za cilj mobilnost studenata, a programi koji se primenjuju od 1995. godine su "SOCRATES" I–II (1995–2006), "COMENIUS" (celoživotno učenje – 2007–2013) i "ERASMUS +" (2014–2020).¹¹ Tu se može dodati i Lingua i Tempus programi. Prvobitno su Erasmus, COMETT i Lingua bili razvijeni da promovišu saradnju među univerzitetima, ali je u međuvremenu Lingua stavila fokus na jezičke veštine u Evropi. Erasmus je bio fokusiran na mobilnost studenata i saradnju među univerzitetima, a PETRA i FORCE bile su fokusirane na stručnu obuku mladih i razmenu.¹² Svi ovi programi, kao jedan od ciljeva inkluzivnog visokog obrazovanja uključuju visoku edukaciju za migrante i izbeglice, koja bi trebala da im pomogne prilikom asimilacije u evropski prostor i zapošljavanja u skladu sa kompetencijama.

Sistem obrazovanja se sastoji od početnog i stalnog stručnog obrazovanja. Početno ili inicijalno obrazovanje (I-VET) izvodi se na višem srednjem nivou pre ulaska u radni odnos (u školama, centrima za obuku). Kontinuirani VET (C-VET), odvija se nakon završenog obrazovanja ili ulaska u radni odnos. Ima za cilj da se poboljšaju ili unaprede znanja, steknu nove veštine, prekvalifikaciju zbog napredovanja u karijeri, ili da se nastavi lični i profesionalni razvoj, a odvija se na radnom mestu. Evropski centar za razvoj stručnog osposobljavanja (Cedefop) pomaže u razvoju evropskih politika VET-a potrebnim analizama i informacijama.

Nadalje, kada je u pitanju politika EU u oblasti stručnog obrazovanja i obuke (VET), neophodno je da odgovara potrebama ekonomije, ali uz to pruža učenicima veštine za lični razvoj i čini ljude aktivnim građanstvom. U smislu zaposlenosti, obrazovanje doprinosi višem učinku preduzeća, konkurentosti, boljem istraživanju i inovacijama. Sistemi stručnog obrazovanja u EU, mogu da se oslone na čitavu mrežu pružalaca usluga stručnog obrazovanja, zasnovanih na uključivanju socijalnih partnera (poslodavci, sindikati), različitih organa (komore, odbori, saveti). Usklađenost obrazovanja i potražnje za određenim profesijama odražava se, između ostalog, u stopi zaposlenosti, odnosno nezaposlenosti. Ukoliko je ma-

¹¹ Seada Cankaya, Onder Kutlub, Esra Cebecic, "The educational policy of European Union", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 174, Elsevier, Amsterdam, 2015, p. 888–891.

¹² Edmund Staude, *National Education Systems in the European Union*, Washington University in S. Luis, 2011, <http://openscholarship.wustl.edu/etd/458>, 5.6.2019.

nji jaz između ponude i potražnje stopa nezaposlenosti je manja, odnosno zaposlenosti je veća.

Prema podacima Eurostata o stopama nezaposlenosti u EU u periodu 2008–2018. godine može se zaključiti da se EU oporavila od prvih udara svetske ekonomske krize. Stopa zaposlenosti se povećala sa 70,2 u 2008. godini na 73,2 u 2018. Stopa nezaposlenosti je počela da pada (sa 7,0 na 6,8). Zaposlenost muškaraca, žena, starijih radnika i mladih je porasla, s tim da među njima postoje značajne razlike. Na početku posmatranog perioda muškarci su imali stopu zaposlenosti 77,8, žene 62,7, stariji radnici 45,4, a mladi 37,2. U 2018. godini zaposlenost muškaraca je bila na 79,0, žena 67,4, starijih radnika 57,1, a mladih 35,4.¹³ To znači da su mladi pogoršali svoj položaj na tržištu rada članica EU, a značajno se više zapošljavali stariji radnici. Fleksibilni oblici rada ove pojave su se samo ubrzali. Naravno, karakteristike tržišta rada su različite u razvijenim i nerazvijenim državama i regionima.

U EU postoje još i Evropski kreditni sistem za stručno osposobljavanje (ECVET) koji pomaže učenicima strukovnih studija da dobiju validaciju veština širom EU, ali i Evropski referentni okvir za osiguranje kvaliteta (EKAVET) koji pomaže zemljama u EU da prate kontinuirani proces kvaliteta.¹⁴ Oblast visokog obrazovanja obuhvata edukacionu politiku, mobilnost i kooperaciju, efektivnost i efikasnost, inkluzivno visoko obrazovanje, bolonjski proces, kvalitet i relevantnost, visoku edukaciju za migrante i izbeglice.

TRŽIŠTE RADA EVROPSKE UNIJE I MIGRACIJE

Savremene migracije u EU i svetu uopšte su u velikoj meri posledica i procesa globalizacije. Branko Milanović ih naziva sistemskim migracijama. "Broj imigranata je rastao po prosečnoj godišnjoj stopi od 1,2% u periodu od 1990. do 2000. godine, a zatim po stopi od 2,2% od 2000. do 2013. godine, poslednje godine za koju su raspoloživi podaci UN. Druga stopa govori da se broj migranata u svetskoj populaciji povećao sa 2,8% u 2000. na 3,2% u 2013."¹⁵ Evropa je dugo bila kontinent emigracije, da bi u drugoj polovini XX veka postala odredište masovnih migracija. Najpre su se na tržištu radne snage 1970-ih godina našli građani

¹³ Eurostat, Employment statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Employment_statistics, 3. 6. 2019.

¹⁴ European Commission, EU policy in the field of vocational education and training VET, https://ec.europa.eu/education/policies/eu-policy-in-the-field-of-vocational-education-and-training-vet_en, 3. 6. 2019.

¹⁵ Branko Milanović, *Globalna nejednakost: Novi pristup za doba globalizacije*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2016, str. 122.

Turske, zatim oni građani koji su dolazili iz bivših kolonija kao i oni iz Jugoslavije. Promene na tržištu rada, pospešene naftnom krizom i strukturalnim promenama kapitalizma, podstakle su obrnut proces.¹⁶ Značajan deo migrantske radne snage se vraćao u svoju zemlju, a mali deo je ostao u zemljama imigracije. Veliki talas migracija u EU desio se raspadom SFRJ. Najveći broj građana SFRJ (prisilnih migranata) otišao je u Nemačku, Austriju, Švajcarsku i Švedsku.¹⁷ Drugi deo stanovništva s ovih prostora emigrirao je na druge kontinente. Inače, najveći procenat emigranata otišao je iz zemalja koje su se suočile sa ratom i tranzicijom.

Prema podacima UN (za 2017. godinu) od ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine iselilo se 43,3%, iz Hrvatske 20,4%, iz Crne Gore 22,1% i 10,9% iz Srbije. Druge zemlje u tranziciji su imale sličan trend kretanja stanovništva. Bugarsku je napustilo 16,5% stanovnika, Rumuniju 17,5%, a Makedoniju 18,9%. Zanimljivo je i da su građani napuštali i visoko zadužene i manje razvijene zemlje EU. Iz Španije je emigriralo 20,4% stanovništva, a iz Grčke 34,8%. Sasvim drugačija situacija je bila u razvijenim zemljama Evrope. One su najpoželjnije odredište ekonomskih i drugih migranata i relativno mali procenat njihovog stanovništva napušta zemlju. Francusku je, na primer, napustilo svega 3,3 % stanovništva, Švedsku 3,4%, Norvešku 3,7%, Italiju 4,9%, Nemačku 5,0%, Finsku 5,8%, dok je iz Irske otišlo 18,8%.¹⁸

Proširenjem EU 2004. godine, kada je primljeno 10 novih članica, nastavljene su promene na tržištu rada. Politika pojedinih zemalja prema stranim radnicima je bila različita, a regulisala je uslove pod kojima se zapošljavaju i stiču ekonomska i socijalna prava. Strah od "socijalnog dampa" prisutan je i danas, odnosno pojačan je novim masovnim međunarodnim migracijama sa Bliskog i Dalekog istoka, Afrike i drugih područja, koje su izazvane ugroženošću klimatskim promenama i ratnim dešavanjima. Vrhunac migrantske krize bio je 2015. godine. To je na poseban način doprinelo i krizi funkcionisanja najvažnijih institucija EU. Kako su migranti doprineli promenama na tržištu rada, počela se menjati i politika prema njima.¹⁹ U značajnoj je meri dovedena u pitanje dosledna

¹⁶ Vladimir Grečić (1975), *Savremene migracije radne snage u Evropi*, IMPP, Beograd, 1975; Nada Novaković, *(Dez)integracija radničke klase druge Jugoslavije*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2008.str. 171-177.

¹⁷ Vladimir Grečić, *Srpska naučna dijaspora*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010.

¹⁸ "Migracije: 10 evropskih zemalja koje je napustilo čak 40 procenata stanovništva", <https://www.nationalgeographic.rs/mobile/vesti/9526-migracije-10-evropskih-zemalja-koje-je-napustilo-čak-40-procenta-stanovništva-mapa.html>

¹⁹ Nada Novaković, "Migranti i tržište rada", *Seobe i razvoj* (ur. Veselin Vukotić et al.), Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd, 2016, str. 261.

primena “Šengena”, a migrantima su često kršena i osnovna ljudska prava, zagarantovana međunarodnim konvencijama i sporazumima. Među njima su pravo na život, slobodu kretanja, slobodu okupljanja, pravo na dostojanstven rad, obrazovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu, kao i pravo na zaštitu od diskriminacije.²⁰ Štaviše, iz temelja su uzdrmani principi funkcionisanja institucija EU, a najranjivijom se pokazala njena bezbednosna politika.

Evropa je kontinent čije stanovništvo već duže vremena *stari*. Ono se ogleda u: povećanju prosečne starosti stanovništva i u smanjenju kontingenta radnosposobnog stanovništva (15–65 godina), smanjenju udela mladog stanovništva (0–15), a porastu broja građana starijih od 65. godina. Demografski teoretičari napominju i novu dimenziju starenja stanovništva, a to je porast onih koji su stari 80 i više godina. *Prosečna starost* građana Nemačke je 46,1 godine, Italije 44,5, Austrije 44,3, Grčke 43,5, Finske 43,2, Švedske 41,2, Francuske 40,2, Švajcarske 43,1, Španije 41,6 godine. Najmanju prosečnu starost stanovništva imaju Albanija (36,8) i Irska (36,4).²¹ Masovne migracije u Evropu 2015. godine su bile prilika da vladajuće političke elite najrazvijenijih članica EU poboljšaju demografsku strukturu i promenama na tržištu rada ubrzaju ekonomski rast. Sve važnije im je postalo regulisanje tržišta rada tako da se na njemu nađu najobrazovaniji i najkonkurentniji ljudski resursi, a istovremeno da to državu najmanje košta (ekonomski, socijalno, politički, kulturno). Rešenja su se ubrzano tražila, kako na nacionalnom tako i na evropskom nivou.

Po osnovnim demografskim pokazateljima postoje značajne razlike između starih i novih članica, ekonomski razvijenih i onih koji to nisu. Svaka od njih nalazi se u posebnim etapama demografske tranzicije. To znači da je različit nivo rađanja, umiranja, prosečne starosti stanovništva, očekivane dužine života, prirodni priraštaj stanovništva, te broj velikih starosnih grupa. Sve to je značajno za karakteristike i promene socio-ekonomske strukture društva. Prema procenama Eurostata *ukupan broj stanovnika* EU28 bio je 508,401.406 u 2015. godini, a 2080. će

²⁰ Neki od tih dokumenata su: Opšta deklaracija o ljudskim pravima (1948), [unhcr.rs/media/Opsta%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima%20\(1948\).pdf](http://unhcr.rs/media/Opsta%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima%20(1948).pdf)), Povelja Evropske unije o osnovnim pravima (2007/C 303/01), http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Povelja%20Evropske%20unije%20o%20osnovnim%20pravima.pdf, 10. 8. 2019; Međunarodni pakt o ekonomskim, kulturnim i socijalnim pravima (1966), <http://www.unhcr.rs/media/Medjunarodni%20pakt%20o%20ekonomskim,%20socijalnim%20i%20kulturnim%20pravim.pdf>, 10. 8. 2019. O tome videti: Janis Kstikatis, *Zaštita migranata prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i Evropskoj socijalnoj povelji (priručnik za pravnike)*, Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu, Beograd, 2016.

²¹ “Koji narod je najstariji, a koji najmlađi? Pogledajte karte i saznajte” :<https://www.srbijadanas.com/clanak/koji-narod-je-najstariji-koji-najmladi-pogledajte-karte-i-saznajte->, 10.4.2019

biti 518,798.375. Zbog priliva migranata broj stanovnika EU28 bio je 510 miliona u 2016. godini. Ovo je značajno doprinelo i porastu *prirodnog priraštaja* (razlici između broja živorođenih i umrlih). U periodu 2007–2016. godini EU je poboljšala prirodni priraštaj (sa -474.922 na -19.626), a Nemačka smanjila negativan trend (-142.293 na -118.865). Najveći porast prirodnog priraštaja stanovništva imale su Austrija i Švedska, u koje su 2015. godine masovno pristizali migranti.²²

Stopa nataliteta (broj živorođenih na 1000 stanovnika tokom godine) je prema Eurostatu u EU 2017. godine bila 9,9, što je smanjenje u odnosu na 2010. godinu za 0,9. Najveću stopu nataliteta imala je Irska (12,9), a najnižu Italija (7,6).²³ *Stopa fertiliteta* ili plodnosti odnosi se na broj živorođenih na jednu ženu u fertilnom periodu. Za prostu reprodukciju stanovništva potrebna je stopa 2,1. Opšti trend u EU je da fertilitet stagnira ili opada u dužem periodu. U 2015. godini prosek za EU je bio 1,57 (kao u Češkoj). Iznad proseka stopu fertiliteta imalo je 13 zemalja, a 14 ispod proseka. Najviše stope plodnosti imale su Francuska (1,96), Švedska (1,85), Irska (1,85) i Velika Britanija (1,80). Na začelju liste bile su Portugal (1,31), Kipar i Poljska (1,32) i Španija i Grčka (1,33).²⁴ Na *stopu mortaliteta* (broj umrlih na 1000 stanovnika u godini) u značajnoj meri utiče kvalitet zdravstvenih usluga, ali i socijalni i kulturni uslovi života. Što su oni na višem nivou to je i stopa mortaliteta odraslog stanovništva i odojčadi niža. U kriznim društvenim situacijama, kao što su ratovi, obe ove stope rastu. Najvišu stopu mortaliteta 2016. godine imale su Bugarska, Rumunija i Mađarska (13,0), a najnižu Kipar i Irska (6,4).²⁵ Podaci za 2015. godinu ukazuju da su velike razlike u EU u *očekivanom trajanju života*. Muškarcima se predviđalo 77,9 godina, a ženama 83,3. Od tog proseka najviše su odstupali Švedska (80,4), Španija, Italija i Luksemburg (po 80). Najlošije su bile prognoze za muškarce u Litvaniji i Letoniji (70). Na nivou EU isti indikator za žene je bio 83,3 godin3. Najduži očekivani životni vek proce-

²² Dragovan Milićević, "Demografska slika Srbije i Evrope", *Makroekonomija*, avgust, 29, 2018, <http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/demografska-slika-srbije-i-evrope>, 1. 7. 2019.

²³ Romana Kovačević Barišić, "Hrvatska i Mediteran imaju najniži natalitet", *Večernji.hr* 29. kolovoza 2018, <https://www.vecernji.hr/vijesti/hrvatska-i-mediteran-imaju-najnizi-natalitet-1266227>, 20. 5. 2019.

²⁴ MONS, "Očekivani trendovi u EU i Srbiji: Očekivani trendovi i njihove posledice", 15. oktobar 2018, <https://mons.rs/demografske-promene-u-eu-i-srbiji-ocekivani-trendovi-i-njihove-posledice>, 5.6.2019.

²⁵ N. Babić, "Demografski i migracijski trendovi u "staroj" i "novoj" Evropi prema Eurostatu", *www.logicno*. 20.7.2017, <https://www.logicno.com/politika/demografski-i-migracijski-trendovi-u-staroj-i-novoj-evropi-prema-eurostatu.html>, 1. 9. 2019.

njen je za žene u Španiji (87,7) i Francuskoj (85,5), a najkraći u Bugarskoj (78,2) i Rumuniji (78,7).²⁶

Starosna struktura je bitna kako za prirodno kretanje i obnavljanje stanovništva tako i za broj i procenat stanovništva različitih *velikih starosnih grupa*. Demografi imaju i indikatore o starosti nekog društva. Ako je udeo stanovništva starijeg od 65 godina do 4% reč je o mladom stanovništvu. Kada ta vrednost dostiže 7% to se društvo smatra demografski zrelo. Sve iznad toga svrstava ga u staro stanovništvo.²⁷ U EU je 2017. godine u najmlađoj grupi (0-14 godina) bilo 15,6%, u grupi 15-64 godine 64,9% a sa 60 i više godina čak 17%. Na vrhu liste najmlađeg stanovništva EU našao se Island (20,1), a na dnu je Nemačka (13,4%).²⁸ Izrazito nepovoljna starosna struktura društava zahteva i veća izdvajanja za zdravstvo, promene u penzijskom sistemu, reforme socijalnih službi namenjenih pomoći pojedincu i porodici. Reforme pomenutih sistema su prisutne u EU, ali su zbog "mera štednje" zbog uticaja svetske ekonomske krize koja traje već 12 godina, na štetu većine građana. Zemlje u tranziciji, a članice su EU, pogoršale su demografsku strukturu. Masovne migracije mlađeg i stručnijeg stanovništva pogoršale su odnos između starosnih grupa i doprinele padu ukupnog stanovništva i ekonomske aktivnosti.²⁹

Ulazak migranata na tržište rada EU ima i pozitivne i negativne posledice. Prema oceni Danila Šukovića migracije su ne samo moralne nego i ekonomski i demografski poželjne. Evropa ima staro stanovništvo, u kojem radno sposobno nije u stanju da odgovori na finansijske potrebe starijih, kao što su penzije. Stoga je migracija sretno rešenje za te probleme. Do 2020. godine Evropi nedostaje 42 miliona ljudi, a već sad EU ima potrebe za 3,8 miliona radnika. Nemačkoj je potrebno 1,2 miliona.³⁰ Procenjuje se da će Nemačkoj nedostajati tokom sledeće četiri decenije oko 300.000 ekonomskih migranata godišnje.³¹ Istraživanja na

²⁶ Karlo Vajdić, "Živimo kraće od evropskog prosijeka, pobolijevamo češće, ali barem možemo kod liječnika", *tportal.hr*, 10. 2. 2018, <https://www.tportal.hr/biznis/clanak/zivimo-krace-od-europskog-prosjeka-pobolijevamo-cesce-ali-barem-mozemo-do-lijecnika-foto-20180218>, 4.6.2019.

²⁷ Dragana Vilić, "Uzroci i posledice starenja stanovništva u savremenom društvu, *Sociološki diskurs*, vol. IV, br. 12, 2016, str. 5-33.

²⁸ Eurostata: "File: Population age structure by major age groups , 2007 and 2017#", [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Population_age_structure_by_major_age_groups_2007_and_2017_\(%25_of_the_total_population\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Population_age_structure_by_major_age_groups_2007_and_2017_(%25_of_the_total_population).png), 15.6.2019.

²⁹ Dejan Mirović, *Posledice EU integracija*, Catena Mundi, Beograd, 2014.

³⁰ Danilo Šuković, "Migracije i moralne i korisne", *Seobe i razvoj* (ur. Veselin Vukotić et al.), Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd, 2016, str. 47.

³¹ Soeren Kern, "Sumorna demografska budućnost Nemačke", *Nova srpska politička*, 17. februar 2017, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/demografska-buducnost-nemacke.html?alphabet=l>, 12.9.2018.

njenom tržištu rada, na primer, potvrdila su stav da migranti čine svega 0,5% zaposlenih. Oni svojim radom bitnije ne utiču niti na zaposlenost niti na politiku zarada. O tome svedoče podaci o obrazovanju i starosti migranata i delatnostima u kojima rade. Većina migranata bila je mlađa od 34 godine (70%). Najviše je bilo muškaraca, među kojima su posebno poželjni za tržište rada migranti iz Sirije (zbog obrazovanja, mladosti, kulture, religije).

Na migrantsku krizu 2015. godine evropske države su različito reagovala, sve sa ciljem da novu radnu snagu maksimalno iskoriste za sopstvene potrebe. Mnoge članice EU su pooštrile mere koje ograničavaju pristup migranata tržištu rada, sistemu zdravstva, obrazovanja, stanovanja, sticanja državljanstva, političke participacije i sl.³² Za obrazovanije migrante države su davale posebne pogodnosti ("Plava karta", "Zelena karta") i tako ih privlačile. Za migrante manje stručnosti i starije obično se politika upravljanja migracijama svela na sekuritizaciju (do deportacije u "bezbedne zemlje" ili zemlje porekla).

Ukratko rečeno, što je neka zemlja primila više migranata, a politiku prema njima više prilagodila potrebama rasta stanovništva i privrede, ona je sa njima uspešnije upravljala. Nemačka je sa politikom "otvorenih vrata" u tome imala velikog uspeha. Ona je masovnim prijemom migranata (1 milion u 2015. godini) poboljšavala svoju demografsku strukturu i potrebe na tržištu rada.³³ Najpoželjniji su bili visoko stručni ljudi iz IT sektora, a tržište je apsorbavalo i deficitarne ljudske resurse. Strah da će migranti povećati nezaposlenost u zemlji imigracije nije bio opravdan. U Nemačkoj uopšte nije porasla stopa nezaposlenosti. Ona je niža nego pre 2015. godine. Sve vreme domaće stanovništvo imalo je nižu stopu nezaposlenosti nego migranti. Pored toga, stvorena su i neka nova radna mesta. Nije došlo ni do većih promena u oblasti raspodela dohotka. Domaći radnici su zauzeli bolja radna mesta na kojima su zarađivali više, a manje stručnim migrantima su ostajali lošiji poslovi (teški, prljavi i slabo plaćeni). Migranti u drugim razvijenim zemljama Evrope, kao što su Švedska i Danska, značajna su radna snaga, sasvim kompatibilna domaćoj. Na to su ukazala i ranija istraživanja o ekonomskim migrantima, tj. da su oni potrebni razvijenim ekonomijama na fleksibilnom tržištu rada, sa niskom stopom nezaposlenosti.³⁴

³² Vesna Lukić, "Od migracije do integracije – Možemo li da učimo od zemalja sa razvijenim politikama integracije migranata?", *Zbornik za društvene nauke*, vol. LXIX, br. 167, 2018, Matiča srpska u Novom Sadu, Novi Sad, str. 644.

³³ Miloš Vukelić, "Revizija dihotomije etničkog i građanskog nacionalizma", *Politička revija*, vol. 58, br. 4, 2017, str. 69–88.

³⁴ Dunja Poleti, "Savremene radne migracije u Evropskom kontekstu – ekonomski i politički aspekti", *Sociologija*, vol. XV, br. 2, 2013, str. 332–348.

Postoje velike razlike u zaradama, poslovima, sigurnosti zaposlenja i profesionalnom napredovanju između visoko obrazovanih i manje stručnih migranata. Stoga su u uslovima globalizovanog poslovanja, ekonomija i društva primenili i različite politike privlačenja migranata. Segregacija tržišta rada i dalje se održava, pa su migrantkinje angažovane na manje plaćenim poslovima, uslužnom sektoru (trgovina, ugostiteljstvo, pomoć u kući), a obrazovaniji migranti imaju veću stopu zaposlenosti i obavljaju bolje plaćene poslove. Poređenje stopa zaposlenosti i nezaposlenosti domaćeg i migrantskog stanovništva u Evropi navodi na zaključak da su u boljem položaju domaći radnici, potom građani iz EU, a tek onda iz “zemalja trećeg sveta”. Posebno su krizom i promenama na tržištu rada ugroženi mladi.³⁵ Među njima postoji jaka konkurencija, pa dolazak mladih migranata doživljavaju kao ugrožavanje sopstvenih prava i šansi na zaposlenje. Oni su potencijalni glasači stranaka koje se suprotstavljaju migrantima.

Negativan stav prema ekonomskim migrantima često se nalazi i u državama koje su izvan EU. Takav primer je visoko razvijena Švajcarska, čiji je svaki četvrti građanin stranog porekla. Ona je van EU i ima posebnu politiku prema stranim radnicima. Specifičnim sistemom “kvota” svake godine određuje se koliko i kakvih migranata će se primiti u zemlju. Da bi kompanija zaposlila stranca ona mora da traži dokaze da takvih radnika nema u Švajcarskoj i u EU, a da sopstvenim sredstvima plati radnu dozvolu migrantu iz zemalja “trećeg sveta”. Na taj način Švajcarska štiti domaće tržište rada i ograničava migraciju, mada je svaki četvrti stanovnik stranog porekla. Na referendumu održanom 9. februara 2014. godine većina je (50,3%) podržala inicijativu “Protiv masovnih migracija” iz EU, a 49,7% glasača je odbacilo ovaj predlog.³⁶

Politike privlačenja obrazovanih kadrova su različite u pojedinim zemljama, ali su u najvećoj meri determinisane stanjem na domaćem tržištu rada. Obrazovanje je postalo jedan od najvažnijih faktora razvoja, a ulaganja u obrazovanje donosi višestruke dobiti pojedincu i društvu. Najveću korist imaju društva koja uspevaju da privuku ljude visokih kvalifikacija iz oblasti koje se najbrže razvijaju (IT sektor na primer) i koji su sposobni da se brzo prilagode promenama tržišta rada. Sasvim je drugačija situacija sa privlačenjem/odbijanjem migranata nižeg obrazovanja. Uspeh radnih migranata zavisi i od brojnih drugih faktora. Na

³⁵ Marina Savković, Jelena Gajić, “Mladi na tržištu rada u savremenim uslovima: Jedno poređenje Evropske unije i Srbije”, *Sociologija*, vol. LVIII, br. 3, 2016, str. 452–453.

³⁶ Jelena Čeranić, “Švajcarski referendum o ograničenju migracije iz EU: Posledice za odnose između EU i Švajcarske”, *Strani pravni život*, vol. 58, br. 3, 2014, Institut za međunarodno pravo, Beograd, str. 148.

jednoj strani su interesi, motivi pojedinca, a na drugoj realne potrebe tržišta rada u zemljama u koje migriraju. Motivi visokoobrazovanih migranata se menjaju u zavisnosti od prilika u kojima se odlučuju na taj korak. Najčešća očekivanja odlaska iz zemlje su: nalaženje boljeg posla i zarade, mogućnost boljeg profesionalnog usavršavanja i napredovanja, veći materijalni standard migranta i porodice, život u društvu koje je bezbednije i sa manje mita i korupcije. Ovo u najvećoj meri vredi za građane koji su napuštali Srbiju i region. Sigurno je da obrazovani ljudski resursi odlaze i iz razvijenih članica EU (iz Nemačke u Švajcarsku, na primer). U oba slučaja za društvo koje migrant napušta nastaju materijalne, demografske, moralne i političke štete. Dobici zemalja u koje se oni useljavaju su višestruko veći nego što su troškovi integracije.³⁷ Ovi troškovi i gubici zbog migranata nižeg obrazovanja su ekonomski značajno niži nego društveni. Razvijene zemlje EU imaju višestruku korist od radnih migracija, koje na taj način povećavaju jaz u razvijenosti između njih i onih država iz kojih su migranti došli.

ZAKLJUČAK

Politički i ekonomski ciljevi koje ima EU, a u skladu sa privrednim i socijalnim promenama, zahtevaju od EU da odgovornije pristupa obrazovnim politikama. Obrazovna politika je iscrpan rad na usklađivanju potreba privrede i postojećih ponuda obrazovnih sistema zemalja članica. Zatim, potrebno je usklađivanje vrednosnih sistema zemalja članica. Cilj izučavanja ove teme je da se u Srbiji podstaknu pozitivne promene, da se formira sopstvena nacionalna politika kako bi se lakše i uspešnije, a samim tim i brže, integrisala u EU28. Promene na tržištu rada EU su pod snažnim uticajem globalizacije ekonomija i društava, ali i posebnostima svake od njenih članica. Posle 1990. godine broj i intenzitet migracija stanovništva značajno se povećao (pad Berlinskog zida, raspad SSSR-a, Jugoslavije i promena na geopolitičkoj sceni sveta). Većina migranata je manje obrazovana, niže stope zaposlenosti i obavlja manje plaćene i nesigurne poslove. Međutim, najnepovoljniji položaj imaju ekonomski migranti angažovani u sivoj ekonomiji, jer obavljaju nelegalne, slabo plaćene i nesigurne poslove, a uskraćeni su za osnovna socio-ekonomska prava. Posledice ekonomskih migracija su pozitivne i negativne u zavisnosti čiji se interesi štite. Politika prema migrantima je prešla put od sekuritizacije do deportacije nepoželjnih stranaca.

³⁷ Vladimir Grečić, *Srpska naučna dijaspora*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. 2010.

MARIJANA MAKSIMOVIĆ, Ph.D.,
Research Fellow, Institute of Social Sciences, Belgrade
NADA NOVAKOVIĆ, Ph.D.,
Research Fellow, Institute of Social Sciences, Belgrade

HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE EU: EDUCATION AND MIGRATION

Summary

The importance of human resources has been on the rise over the last few decades, both in developed countries and in less developed countries. As the EU comprises a community of 28 countries with varying degrees of economic development, the role and importance of human resources is very prominent in it. Within human resources, education is a central element of personal and professional orientation. Although so significant, education is still incompatible with the needs of many individual markets, but also of the EU labor market as a whole. Some of the reasons for this are changes in the way IT technologies work, then changes that have led to the transition from traditional industrial areas to those industrial areas caused by the development of new technologies, such as biotechnology, nanotechnology, quantum sciences and digitalization. One of the innovations of the second decade of the 21st century is migratory movements, which had their strongest intensity in 2015. Their impact on the labor market of the EU, as well as the individual countries of this community, came down to one thing: those occupations that were lacking in the structure of those countries were filled by migrants who had the required level of education. However, certain newspapers remain to be seen, such as the European Student Card Initiative.

Key words: human resources, EU, education, migrants, socio-economic rights of employees